

élni egy kicsit, sárgacsekktelen,
dugulás- és vírustalan,
Népszabadságtalan, de szabad életet.

Most jutott csak eszembe, hogy látom, mennyire
rád omlik a napok görgetege,
a szülői és más értekezletek,

hogyan ázik vagy nem ázik a plafon,
hogyan a túróból, ha marad, estére körözött lesz,
és moziban sem voltunk már mióta.

Attól félsz, hogy valamit elfelejtesz,
azt kérdezed, mire jó az üvegviszaváltás,
azt gondolod, így telik el az élet.

Azt mondom: teljen, ha szépen telik,
és ígérem: táncolok még veled.

Mesterházi Mónika

„KIPUSZTULT FAJOK ÁLMA”

Imreh András újabb verseiről és költői hangjáról

Imreh András első verseskötetét (AMINEK KÉT NEVE VAN, 1998) egyelőre nem követte újabb, bár folyamatosan publikál, ha ritkán is. Ahogy pályatársaként a kéziratokat, folyóiratokban feltűnő verseit figyelem, jó ideje mindig van egy kötetnyi kész anyaga, amelyet aztán gondosan megrostál az épp aktuálisan kiadatlan kötet számára. Holott fiatalabbak emlegetik a legkedvesebb költőik közt, kortársai és az idősebb generációk is a rangja, nem pedig a publikált életműve alapján tartják számon. A hiányzó verseskönyvekről nem a költő tehet, hanem a kor(szak?), amelynek kultúrdarwinizmusában az asszertív attitűdnek van helye, a tartózkodónak nincs. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ne lehetne a meglévő versanyagról gondolkodni.

Imreh András költészetének is a legfőbb – vagy egyik legfőbb – szenvedélye a gondolkodás. További két pillére a spontán érzékelés és a tudatos megfigyelés, és ezek eredményének igen pontos, részletekbe menő, az elűtő elemeket gyakran humorosan vagy groteszkül vegyítő, sajátos logika egységébe rántó megfogalmazása. „Azután szürke lesz és kérges és tömör, / mint a pala vagy a müzliszelet”, írja például a komposztált fűről (KOMPOSZT). Gondolkodásmódja erősen asszociatív (sőt disszociatív), SZEMFÉNYVESZTÉS

című versében például a váratlan gyöngédség („*Tegnap éjjel betakargattalak*”) riadalmat vált ki abból, akihez szól:

„...*görcsösen felültél,
mint egy foszforeszkáló, zöldpenészes
holttest egy holdsütéses éjszakán,
vagy mint a csiga, akit eltapostak,
saját, pozdorjává töredezett
háza repeszeivel kaszabolva
zsigereit, izmát, mindazt, ami
egy puhatestűnél helyettesíti
a velőt, vénát, vesét, összerándul,
hogy utoljára eleget tegyen még
a hálálkodás testi kényszerének.*”

Asszociáció a dolog természetéből fakadóan önkényesek – nyilvánvaló, hogy ez a szürrealitáshoz mindig is közel álló költői látásmód nem a legkézenfekvőbb ötleteket választja –, de minden esetben van valamilyen lélektani (hangulati, vizuális stb.) indok vagy kapocs, mint itt a csiga kiszolgáltatottsága és összerándulása.

Az új anyagban szinte bármi lehet a megfigyelés, a gondolkodás tárgya a gyerekek világától az állatokén (macskáén, madarakén) át a természeti jelenségekig (egy hullócsillag, a téli alkony fényei, a füge elterjedése északon stb.), de ugyanúgy magukra vonják a figyelmét az emberi kommunikáció helyzetei, a nyelv, a gondolkodás, a viselkedés is. Ugyanaz az észjárás, amely egymástól távoli pontokra asszociál szerte, analitikus, rendszerező funkciójában (vagyis az előzővel ellentétes irányban) a látszólag sokféléből kiválogatja a tipikusait. Ez új elem a régi versekhez képest. A NAGYOKOSOK a címben jelölt emberek csoportjában életkortól függetlenül keresi a bosszantó jegyeket:

„*Két nap iskola
után otthon is
jelentkezünk.*”

*Taxival visszük
vissza a boltba
a lejárt tejet*”

Hasonlóan tipizáló vers a MAGYAROK KÜLFÖLDÖN vagy a szintén árulkodó című VIDÉKI HÁZÓRZÓK, de meglepő módon növények is tartoznak ebbe a verstípusba, mint a FEHÉRRÉPA. A jelenség részletei iránti kíváncsiság mellett gyakran ott van a mérlegelő, etikai szempont is (akár, mondjuk, Theophrasztosz JELLEMRAJZAI-ban). A fehérrépat látszólag egyszerűen, bár több szögből írja le a vers, a mesébe illő „*kőleveszöldség*” után „*felnőtt étel*”-nek nevezi, amiből még felnőttebb kép, „*petrezselyem / mostoha fallosza*” lesz, aztán az antropomorf kép hirtelen átcsap társadalomkritikába, persze nem általában, hanem kifejezetten a növényben rejlő tulajdonságok alapján:

„*A föld alatt,
a súlyos, sötét föld alatt,
a gazban, az aljban*”

*lapuló koszos
gyökér
gyökér,*

*függélyes
göcsös
kígyó,*

címerállatunk.”

Ez a fajta nagyon feszes szabad vers az amerikai William Carlos Williamsre jellemző, a zöldség antropomorf jellemrajza viszont a szintén amerikai Sylvia Plathra (GOMBÁK című verse – Imreh András fordításában – így ér véget: „*Reggelre miénk / Lesz az egész föld. / Lábunk a részben*”) és az angol Ted Hughesra (például THISTLES [BOGÁNCSONK] című versére).

Imreh András egy másik versében EGY KEVÉSSÉ VIZSGÁLT DRÁMAI TÍPUS-t mutat be. Ez az imitált Shakespeare-figura a valóságos vagy antropomorf, ellenszenves típusok ellentéte, aki nem tör hatalomra, inkább ideges attól, hogy húsz éve nem látott apja, a király egy hajótörésnek köszönhetően rátalált, és magához akarja venni („*Királyfi én? Még rá gondolni is rossz*”), holott ő csak békén szeretne maradni: „*a cseréptető felett pont oda látni, / ahol most nekem úsznom kellene*”. Ez a típus talán azáltal kerül drámai helyzetbe, hogy azt az egy dolgot, amije van, a személyes szabadságát készülnek tőle megvonni. A tetőről távolba néző alak az Imreh András által is fordított Seamus Heaney költészetében is többször feltűnik, ő az őz a trójai háborúban – persze más az attitűd, Heaney őre kiégett, keserű sztoikus, és más a történelmi kor is, de felismerhető a rokonság. A vers hangulata inkább Imreh András saját régi versét idézi fel: „*Ha én vadász volnék [...] egy fehér fal előtt / puszkám olajoznám, / eszembe se jutna / sem őz, sem oroszlán*” (HA); ahol a Bródy-dal utolsó versszakának szabadságvágya, lázadása tér vissza, didaktika nélkül.

Szabadság és hatalom: a gyerek–szülő kapcsolatról írott versekben is ott van az etikai mérlegelés. Először is a lelkifurdalásos szülő verse, az „*érdekes szeretet*”-ről, amely a maga logikáját követi: „*Megkapod a Tomi kutyát, de hozd ide gyorsan // a kalapácsot. Láttam: kell a Tomi kutya, / de kell a kalapács is*” – hogy aztán a felnőtt megszégyenüljön a gyerek másféle, de tiszta logikája láttán, amely nem kicselezni akarja a zsarolást, csak más sorrendben tesz neki eleget (előbb megy a kutyáért, de utána odacipeli cserébe a nehéz kalapácsot) (KUTYA ÉS KALAPÁCS). Vagy egy másik vers, amelyiknek gyerekszereplőjére a neki, kisebb koráról elmesélt régi történetből („*nem akarta megfogni a kezem*”) visszamenőleg tör rá a lelkifurdalás (VACSORA KÖZBEN). Egy másik vers dilemmája az, hogy maradjon-e a gyerek délutánra is az óvodában, fontosabbak-e a szokásos szülői elvek a gyakorlatnál, a szeretetnél. És persze már a kérdésfeltevésben ott van a lázadás: „*Hogy úgy éljen, ahogy a többiek? / Hogy szabad maradjon a délutánom? / Hogy uzsonnázzon, ha már befizettük?*” (ÓVODA.)

Logikusan következnek ebben a sorban a társadalmi versek is. Álom arról, hogy VALAKIT KÖRÜLÁLLNAK, és a szemtanú próbál hártani: „*Azt gondolom: barátok és így köszöntik egymást. / Azt gondolom: talán mégis meglopta őket, // csak hadd olvassam el még ezt az oldalt*”, és a zárlat: „*rettegni kezdek, hogy félni fogok*”. Mikor Imreh András a vers keletkezéséről ír egy felkérésre készült esszében, a magyarázatában is ott az etikus óvatosság: „*A konkrét esetben például abban egészen biztos voltam, hogy ha véletlenül álomban a fenyegetett segít-*

*ségére sietnék, és támadóit közelharcban lebírnám (márpedig épp erre nem emlékeztem, épp az álom végét próbáltam felidézni, mert valahogy mindig korábban félbeszakadt), nos, ezt a küzdő-sportban elért sikeremet nem írhatom meg. És egyáltalán: a témában benne rejlő pátoszt mindenképpen el kell kerülnöm.”**

Egy másik társadalmi vers a „Húzd rá, cigány” Vörösmarty-féle felszólítását próbálja önmagára alkalmazni:

*„Húzd rá cigány – ki nem jönne a számon, esetleg Elnézést,
eljátszaná azt, hogy... belátom, nem épp adekvát módszer”*

(NEM ÚGY VAN MOST, MINT VOLT RÉGEN)

A cím többrétegű, nemcsak arra a népdalra utal, amelyet idéz, hanem a vers elejére („*mi nem nótáztunk otthon*”), és a világ megváltozott állapotára is, ahol (egyre) nagyobb szükség van a szolidaritás bármilyen szemérmes kimutatására:

*„Húzzátok még, ha kérhetem,
és ha nem bánjátok, hogy én csak álldogálok itt, támasztom az ajtófélfát,
nem táncolok, nem énekelek, nem verem a taktust.”*

A kötetre váró anyag némelyik versének tárgya a költészet vagy a gondolkodás. „*Asszociációk cserjéi illatoznak, / míg a kerék / olyan lassan forog, mintha csak körülülnék / kerületét*” – így kezdődik a ZÁRÁS ELŐTT A VIDÁMPARKBAN harmadik része, az ÓRIÁSKERÉK. Már félhomály van, nem látszik a szomszédos Állatkert:

*„...nem is a látvány, a kép, hanem az absztrakt,
szikkadt tudat
juttatta, mondjuk így, eszembe hirtelen
a szagokat”.*

A vers duplán tudatos, mert a gondolkodásról szól („*absztrakt, szikkadt tudat*”), ráadásul azonnal reflektál a nyelv metaforikus működésére is („*mondjuk így*”), hiszen hogyan is „jut eszünkbe” egy szag?

Rilke híres esszéjének címét idézi a LEVÉL EGY IFJÚ FAVÁGÓHOZ: a hosszú használati utasítás valóban a favágás technéjét írja le igen pontosan, de Rilkenél eredetileg „egy ifjú költő” a címzett, és ez megteremti azt az enyhén ironikus kontextust, amelyben minden egyes műveletet átvitt értelemben, az írásra is érthetünk. Ráadásul a leírásból kifelé mutató asszociáció terepe is a költészet:

*„inkább körkörösén üss, kicsikéket,
mintha tortát szeletelnél, s ha érzed,
hogy csökken az ellenállás kicsit,
előbb-utóbb kihull egy tortacikk,
vékonyka körcikk, talán keskenyebb,
mint kördiagramon a verseket
olvasók aránya.”*

* Imreh András: „ÉZ TÖK JÓ, EZ A BÁRÁNYHIMLŐ, EZT MINDENKÉPP ÍRD MEG”. = SZÜLETIK VAGY CSINÁLJÁK, MAI MAGYAR KÖLTŐK A VERSÍRÁSRÓL. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2011.

Az új versanyagban két olyan vers is szerepel, amely a nyelvvel mint a kommunikáció – defektes – eszközzével foglalkozik. A ZSARGONOK, AMIKET NEM BESZÉLÜNK a szabatos kifejezések használatát illetően önfegyelemre és taktikázásra int a zsargonok beszélőinek társaságában: „*A régi jelzők – jó bor, finom bor, kellemes –: / mintha a kém anyanyelvén szitkozódna. / A szakszerűek pedig, mint testes, lágy, savas, / életveszélyesek annak, / aki ízt alig érez már, csak enyhe szédületet*” – helyettük „joker-szavak” magolását ajánlja („*Működik a dolog*”), vagy még inkább a hallgatást, mert ki tudja, miért, a nagyobb tudás talán feszélyezné, felbőszítené a zsargonok beszélőit.

A KANYARGÓS, HOSSZÚ ÚT a félreértések és többféleképp értett és érthető magyarázatok izgalmas gyűjteménye: a „*kanyargós*”-t valójában a *hebehupás* szinonimájának szánja az, aki az utat jellemzi vele, a könyvekben való keresésről pedig kiderül, hogy különböző nyelvhasználatokban összemosódik az *előre-* és az *előjére* lapozás fogalma, és az egyértelműnek vélt instrukció ellentétes értelmezéshez vezet. A vers második felében egy kéretlenül tanácsot osztó, bárdolatlan szomszéd („*Mégis nekem szólhatott ez, / más nem lévén jelen*”) a facsetete locsolására a „*halk*” és a „*drasztikus*” kifejezéseket használja. A vers beszélője megtanul ugyan pár fortélyt a víz erejének beállításával kapcsolatban, de ami a nyelvet illeti, fellázad:

„*Egy perc után
még mindig hullámokban bugyogott,
mint öreg gázolt karjából a vér,
gáttalanul, feltartóztathatatlan,
szilárdabban, úgymond, mint bármi eddig.*”

Talán az előző példák nyelvi relativizmusára is azért figyel fel Imreh András, mert jelenségeket egymás mellé rendelő látásmódjához hozzátartozik a relativitás elméletének versre alkalmazása.

„*Csillagos ég! A sötét levegő
megkövesült atomszerkezete.
Felfoghatatlan, állott téridő,
kipusztult fajok álmával tele.*”

(HULLÓCSILLAG)

Általában annyira természetesen fogalmaz, hogy a bonyolultabb mondandó is belesimul akár a legkörnyöfontabb versformába is. A „*kipusztult fajok álma*” nagyjából arra utal, hogy amit a csillagokban látunk, az (mire látványként fénysebességgel ideér) évezredekkel, évmilliárdokkal korábban történt meg. Akár a kipusztult fajok hajdani álma is létezhet valahol a világegyetemben: relatív, hogy mi a múlt és mi a jövő.

És ha relatív, akkor megfordítható, fejére állítható az idő, mint Ronsard „*Ha majd öreg leszel*”^{*} kezdetű szonettjének átiratában. „*Ha majd negyven leszel [...] vagy ha majd huszonöt [...] vagy ha majd tizenöt*” – a fordított időben egyre fiatalodó, a szexualitás izgalmába és kínjaiba épp csak bevezetett kamasz fog végül „visszaemlékezni” az időskor nyugalmára:

* Szabó Lőrinc fordítása.

*„mevlásd, még visszasirod téli ebédeinket,
mikor a húsleveskét kanalazgattuk együtt,
égett a nyárfa, és megcsapott a nyár szaga,*

*hogy este elpakoltunk mackónadrágot-inget,
és hideg, almasárga lábunkat nézegettük,
és aludni akartunk, ha jött az éjszaka.”*

(VISSZAFELE)

Hogy egy tizenkét éves macska öreg-e, szintén viszonylagos, hiszen a macskának és az embernek kiszabott életidő eltér. Imreh András egymás után társítja a képzeteket ÚR ÉS MACSKA című versében. Előbb a korán öregedő fogyatékos („szikkadt vádlijú, bajszos”) gyerekek képét hívja elő, akik „felemás koruk / kettős jogán” játszanak:

*„mert öreg- és gyerekkor
háttul összeér, akárcsak december
és január, vagy mint a hajpánt,
ha két végét egymás felé nyomod.”*

Aztán az életidő fogyásáról a kapkodó évszámra asszociál: „más lények úgy falják korukat, / mint kantinban húst, levest, főzeléket / a katonák, mert rövid az idő”. Végül a fiatalság és az öregség kiszámításának kétféle, emberi és macskai skálája a függvények fogalmához vezet: „Két eltérő ívű görbe a padló / és a fal koordináta-rendszerében”.

Ugyanezt a viszonylagosságot a térben is megfigyeli Imreh András. A héliummal töltött léggömböket egy másik versben *leteszik* a plafonra, és a gyerekek csak ágaskodva érik el, itt jön azonban a versben a relativitás:

*„Én fejre álltam volna inkább,
hogy közelebb kerüljek,
ha a madzaghoz nem is, a léggömb lényegéhez.”*

Végül a szabadba kikerült léggömbökön „a súlytalanság eufóriája” lesz úrrá, és akik a madzagot tartják, ugyanezt élik át:

*„és mi is légszomjasan fuldokoltunk,
mint egy felhőkarcoló tetején,
mert máris indultak volna zuhanni
a kék betonba.”*

(LÉGGÖMBÖK HÉLIUMMAL)

Imreh András verseinek építkezését jól mutatja egy újabb verse, az EGY BELGRÁDI UDVARON. A földrajzi térben tett utazás időutazásnak bizonyul: „Öt óra délre, húsz év visszafelé” – ez a felütés. A délelőtti csendben számos tárgy idézi a hajdan nálunk is ismerős viszonyokat, és itt lép be az idő: „Sülő hús, távoli tánczene, / mindjárt ugrik a tű” (noha lemezjátszó nyilván a Balkánon sincs már). A tárgyak a gyerekkor világába kerülnek

vissza, a szőnyegporoló, mivel magában áll, a „gól nélküli” jelzöt kapja, evidens, hogy az igazi értelme a focikapu. A vers beszélője a kocsijából figyel, ízleli „a délelőtti intenzív csendéleté”-t.

*„Az udvar közepén
szabályos körben szotyolahéj:
napóra-számlap,
vastagsága mutatja az időt.”*

Itt érdemes megállni: Imreh András jellegzetes mozdulattal ránt össze szót és fogalmat, „napóra-számlap”: a szotyolák vastagsága afféle homokóráként, csak óralap alakban méri az időt. És következik az elképzelt jelenet: kik ültek itt?

*„Látom: a nagy- és a kismutató
jó két órát beszélgetett.*

*Vagy inkább öröknapár –
látom már azt is, hogy húszévesek,
a lány hátrátolta vállán a szvettert,
melege volt.*

*Még néhány hét, és egymáséi lesznek,
talán pont itt, a piros Zastavában,*

de az nagyon soká lesz.”

Jellemző ez a pár szakasz Imreh András verstechnikájára: gyors asszociációk, erősen megidézett hangulat és aztán tapintatos távolság. „Még néhány hét”, vagyis „nagyon soká”: a szubjektív idő egyszerre ugrik össze és tágul ki a fiatalság arányaihoz. „A visszapillantót lesem” – mondja a narrátor hangsúlytalanul, holott ebben a versben ez az irány nem lehet véletlen. A következő percben egy húsz éve nem látott alak lép a látómezejébe, majd újra a visszapillantóba: „másodpercekre telik, / míg a világ tükrözött terében / újra rátalálok – tényleg nem ő az.” És az utolsó sor tovább távolít, a jelenbe, a valóságba: „Valójában nem is hasonlít.”

Imreh András versei egy különleges látás- és gondolkodásmód darabjai, alakja a magyar költészetben valahol Rába, Kormos, Petri, Takács Zsuzsa, a világirodalomban (a korai) Eliot, Plath, Heaney és Borges konstellációjában foglal helyet, persze onnan, ahonnan és amikor én nézem ezt az alakzatot.

Hogy mikor jelenik meg a következő kötete, azt sajnos nem tudom.